

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ, ФІНАНСІВ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПРАВА

УДК 330.342:51-77

ІНСТИТУЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ©

О.Г. ШПИКУЛЯК,
доктор економічних наук,
професор, професор кафедри
адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел
енергії, Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

Здійснена теоретико-практична оцінка функціонування інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку. Визначені особливості інституціоналізації ринкового господарського порядку з предметною ідентифікацією інституційних норм, правил, традицій управління економічними процесами в умовах системних організаційно-економічних трансформацій й тривалої транзитивності економіки. Окреслені аспекти формування і розвитку інституціональної системи аграрного ринку з визначенням специфіки національно-ідентичної моделі механізму державного регулювання. Охарактеризовані інституціональні умови, проблеми й результати розвитку та регулювання аграрного ринку в Україні, а також функціонально-рольові характеристики інституцій та механізмів упровадження регуляторної політики.

Ключові слова: інституції, механізми, аграрний ринок, регулювання, регуляторна політика.

Табл. 1. Рис. 2. Літ. 19.

Постановка проблеми. Інституціоналізація аграрного ринку у розбудову ефективної системи організаційно-господарських взаємодій, підпорядкована інституціям і механізмам, які є безумовними провідниками процесів регулювання. Аграрний ринок у набутті достатніх для забезпечення сталого розвитку агрогалузі ефектів, на теренах вітчизняного агроекономічного простору, потребує встановлення зрозумілих для економічних агентів «правил гри». З практики відомо про ряд дисбалансів ринкового обміну, які необхідно усунути саме за рахунок регулювання, впроваджуючи у практику ринково-конкурентну його модель. В постановочному плані проблема об'єктивна, а в науковому – потребує додаткового вивчення для розробки підходів до здійснення теоретико - практичної оцінки тенденцій розвитку інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку.

© О.Г. ШПИКУЛЯК, 2016

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інституцій та механізмів функціонування, регулювання і розвитку аграрного ринку, вбудована у систему категорійно-понятійного апарату інституціоналізму, який вивчає конструкцію регуляторних ринкових взаємодій з погляду еволюційної методології. Парадигма інституціоналізму є напрямом в економічній теорії, яка сформувалася як міждисциплінарний конструкт оцінок розвитку суспільних формацій, а також ринку, увібравши аспект філософії, психології, політології, економіки, соціальних і природних наук. Методологічну базу інституціональної теорії становить переконання про те, що процеси в суспільстві, економіці і організаціях не є сталими, а перебувають у постійній еволюційній динаміці, яка підпорядкована формальним та неформальним правилам, нормам, традиціям, тобто інституціям, інститутам, механізмам.

Формування парадигми інституціоналізму, а також окреслення сутнісно-рольових характеристик інституцій та механізмів регулювання ринку, аграрного зокрема, знайшло відображення у працях таких дослідників, як В. Геєць [1], О. Загурський [2], О. Івашина [3], Г. Калетнік [4], С. Кваша [5], І. Кириленко [6], В. Івченко [6], Г. Клейнер [7], Р. Коуз [8], Ю. Лопатинський [9], В. Кифяк [9], О. Мороз [10], Д. Норт [11], О. Носова [12], В. Онегіна [13], Н. Шибаєва [13], Т. Осташко [14], О. Прутська [15], П. Саблук [16], Дж. Ходжсон [17], О. Шпичак [18], J.Commons [19] та ін. Проте, залишається чимало дослідницьких проблем, що стосуються опрацювання питання інституціоналізації механізму функціонування інституціональної системи регулювання аграрного ринку.

Висвітлення теоретичних засад інституціоналізму в ринковій економіці дають підстави стверджувати, що еволюція економічної теорії сформувала певні розуміння категорій і понятійного апарату, наука еволюційна, а кожен її поступ зумовлений здобутками цивілізації. Те ж саме стосується інституціоналізму, адже історичне минуле традиційно визначає майбутнє. Інституціональній парадигмі притаманні ознаки соціальної й економічної науки, тому вона відіграє все важливішу роль у розвитку суспільно-економічного буття. Стосовно аграрного ринку, то тут має місце особливий, специфічний конструкт інституцій та механізмів, які забезпечують його розвиток-регулювання, наслідуючи як галузеві, так і загальноекономічні ефекти обміну.

Галузевий вимір піднятої проблематики має місце, особливо в питаннях оцінки тенденцій інституціональних трансформацій і деструктивних змін, які відбуваються на теренах вітчизняного аграрного ринку й агрогосподарського комплексу загалом. В науково-дослідницькому плані слід обов'язково звернути увагу на ті глобальні зміни, що відбулися в останні десятиліття поступового переходу від адміністративно-командної до ринкової моделі управління аграрним сектором. Фактично змінилася інституційна модель функціонування галузі, інституції та механізми регулювання аграрного ринку, проте, результативні аспекти їх дії все ще наслідують ефекти транзитивності, на що ми і звертаємо увагу в пропонованій статті. Власне представлення певного концептуального бачення змісту процесу функціонування інституцій та механізмів видається доцільним саме у заданому ракурсі розгляду проблеми, який достоту потрібний, щоб зрозуміти наскільки «інституції змінилися, а минуле визначає майбутнє» регулювання аграрного ринку.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є здійснення теоретико-практичної оцінки функціонування інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку, а також означення методологічних засад їх розвитку в умовах системно-постійних транзитивних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування і функціонування аграрного ринку в Україні, а також інституціоналізація інституцій та механізмів регулювання, підпорядковані особливій трансформаційній динаміці економічних процесів. Інституціональні детермінанти агросектору, сформовані в умовах українського аграрного сьогодення, проте, значною мірою підпорядковані фундаментальним постулатам економічної науки. Тому інституції ринку слід розглядати як систему взаємозалежних утворень, які формують інституціональну структуру впливів держави й ринку на поведінку економічних агентів.

Дана інституціональна структура є органічно вбудована система економічних відносин, ринкових взаємодій, регуляторів, інституцій та інститутів, механізмів регулювання. Проте, базисом організації ринкових процесів є інституціональний механізм, в основі якого еволюційність розвитку економічного буття, економічних інститутів ринку, які становлять основу мотивації поведінки ринкових агентів. Вважаємо, що аграрний ринок – це складна система відносин, спрямованих на забезпечення поєднання ресурсів аграрної сфери, праці, інфраструктури; ринок благ, продуктованих в аграрній сфері, на землі.

Функціонування аграрного ринку в національному масштабі, все ще залишається кризовим, незважаючи на начебто добрі перспективи аграрного розвитку. Аграрному ринку притаманні зміни, які потрібно характеризувати як незрілі з неадекватною національній ідентичності інституціональною базою (середовищем). Причина такого стану у відсутності ефективної нормативно-правової бази, незавершеності реформи, модифікації старих інститутів й створенні нових. У розвитку аграрного ринку присутні інституціональні ризики, зумовлені трансформацією, особливо з точки зору оцінки нормативно-правового забезпечення. Логіка функціонування аграрного ринку особлива, а національний ринковий менталітет в аграрній сфері сформувався таким чином, що ринок інколи межує з антиринком. Аграрні ринки все ще залишаються неорганізованими, нерегульованими, на яких відсутні ефективні маркетингові канали збуту продукції, особливо для господарств населення, а ті, які існують, монополізовані посередниками.

Інституціональне забезпечення функціонування ринку залежить від позиції держави та ідеології державного менеджменту, оскільки держава в особі створених нею інститутів є монополістом щодо інституту влади, а в окремих випадках – управління. Саме ці два базисних інститути становлять основу інституційного забезпечення та механізмів регулювання аграрного ринку. Інституціональна система регулювання ринку – це сукупність інституцій та інститутів, механізмів ринкового й державного впливу на відносини економічних агентів. Її метою є забезпечення стабільно-прозорих зв'язків учасників, які формуються структурою економіки.

Регулювання економіки, аграрного ринку зокрема є всеосяжним, інститути та інституції, механізми, втілюють державну політику через застосування певних правил, норм, економічних законів. У регулюванні держава чітко визначає сектори і об'єкти регуляторних впливів (рис. 1).

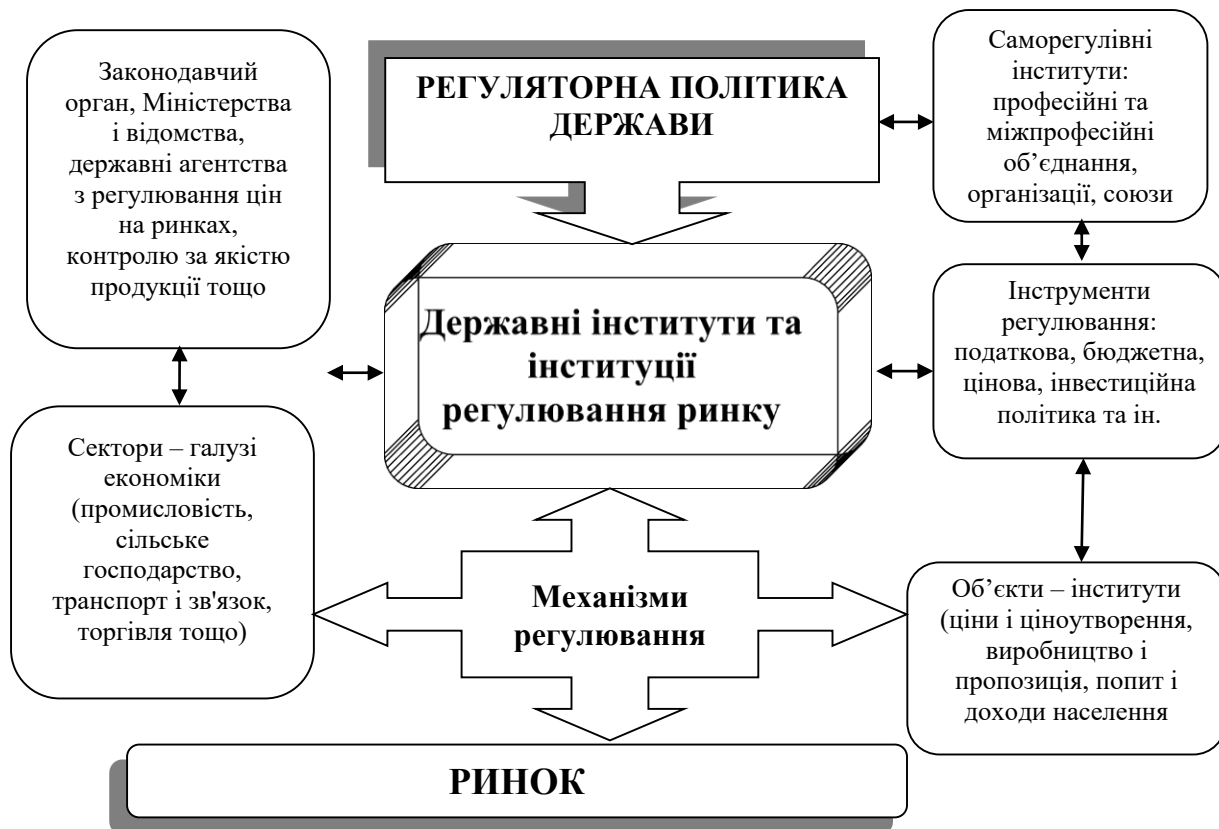

Рис. 1. Інституціональна система та механізми регулювання аграрного ринку*

*Сформовано автором на основі проведених досліджень

Таким чином, регулювання ринку, а також формування інституціональної системи цього процесу здійснюється державою, яка регулює макропроцеси, а інколи й мікро- (поведінка фірм і домогосподарств). В Україні галузеве (аграрний ринок і сільське господарство) регулювання здійснюють інститути або органи (див. рис. 1), які у правовому полі, за відповідних умов, можуть впливати на ринковий процес в межах визначених законодавчо компетенцій.

Українська аграрна сучасність в інституціональному забезпеченні наслідує цілий комплекс невідповідностей, неринкових інституцій, які зумовлюють неефективність ринку, зниження економічного інтересу аграрних господарів (табл. 1). В умовах, які склалися, державі необхідно здійснювати цілеспрямоване регулювання аграрного ринку, взявши за мету стабілізувати цінові і кон'юнктурні умови, удосконалити його інфраструктуру та організаційно-економічний механізм функціонування в частині інституційно-правового забезпечення.

Вкрай необхідними є інфраструктурні проекти щодо формування елементів організованого аграрного ринку – кооперативних каналів збуту, оптової торгівлі, інститутів інформаційного забезпечення учасників товарообмінних процесів (моніторинг попиту і пропозиції, цін і т.п.). Потрібно також зазначити, що методологія розбудови ефективного, регульованого аграрного ринку, який би виконував покладені на нього функції (селективна, соціальна, стимулююча, виявлення ринкових цін) характеризується незавершеністю. Вона полягає у

незабезпеченні ринком сприятливого економічного механізму господарювання на землі, незбалансованості ринків, що обумовлює стагнацію, а також вносить деструктив в управління ринком (перевиробництво, цінові перепади тощо).

Таблиця 1

Інституціональні умови, проблеми й результати розвитку та регулювання аграрного ринку в Україні*

Інституціональні умови	Проблеми	Результати (наслідки)
Нестабільність аграрної політики	Часті зміни «правил гри»	Паліативність (негативні результати) господарських взаємодій
Ціноутворення і цінова політика	Диспаритет цін, нееквівалентність міжгалузевого обміну; недотримання об'єктивних економічних законів господарювання	Недоотримання господарюючими суб'єктами доходів, збитковість окремих виробництв
Вибірковий протекціонізм	Поширення підтримки не на всіх суб'єктів господарювання	Обмеження можливостей підприємців господарювати в рівно конкурентних умовах
Незавершеність аграрної реформи	Відсутність інституціональних умов для капіталізації землі	Консервація відчуження селянина від головного засобу виробництва; розвиток тіньового ринку землі; неринковий характер перерозподілу земельних активів
Відсутність функціональних недержавних структур захисту інтересів селян (саморегульвні організації) – професійні та міжпрофесійні об'єднання, продуктові союзи	Обмежені можливості у селянина донести до влади свої проблеми і захистити інтереси, брати участь у формуванні й обговоренні політики регулювання аграрного ринку	Значні розходження заходів державної політики із реальними потребами селян, учасників аграрного ринку щодо захисту їх інтересів
Інфраструктура ринку	Недієздатність, неефективність, недостатнє законодавче забезпечення функціонування	Відсутність у селян можливостей виходу на організований аграрний ринок

*Систематизовано за дослідженнями автора.

У національній аграрній економіці мають місце інституції та інститути регуляторного змісту, при цьому їхні функції-результати не завжди узгоджені з іншими учасниками, а механізми функціонування недосконалі. Сьогодні і повсякчас інституціональне забезпечення регулювання ринку має неабиякий вплив на його ефективність, тому цей процес потребує постійного удосконалення у контексті обов'язкового врахування тих викликів, які постали перед державою, економікою, галуззю. Вплив інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку має пірамідальний характер, вони діють одночасно вплив на господарську, соціальну, продовольчу і мотиваційну систему. Їхня недієздатність унеможливорює

високоєфективний розвиток, вносить дисбаланс, а інколи навіть породжує кризові явища (зернові, м'ясні кризи тощо). У зв'язку з цим існуюча інституціональна система може вважатися кризовою, а механізми регулювання ринку ситуативно-ефективними і недієздатними.

Вважаємо, що в Україні регулювання аграрного ринку має особливий характер, фактично сформовано український парадокс «інституції та механізми сформовані, але вони недієздатні і неефективні». Наряду з цим їх необхідно розрізнити за функціонально-рольовими характеристиками, сферою функціонування (рис. 2).

Інституції та інститути		Механізми		
Традиції	Норми	Економічний		
Організації і установи	Нормативно-правові акти	Ринковий		
Конкуренція і конкурентоспроможність	Ціноутворення і ціна			
Власність і підприємництво Праця і управління		Господарський		

Рис. 2. Функціонально-рольові характеристики інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку*

*Сформовано автором на основі проведених досліджень

Ефективність вітчизняного аграрного сектора, аграрного ринку зокрема, значною мірою обумовлена механізмами та інституційними нормами, їх дією на товарообмінні процеси і перерозподіл вартостей. В ареалі зазначеного питання мають місце проблеми, які знаходяться у площині розбудови і зокрема неефективності інституціональної системи регулювання аграрного ринку: монополізм на ринках основних продуктових сегментів аграрного бізнесу, особливо у тваринництві; недостатність обсягів і непрозорість розподілу бюджетних коштів держпідтримки з наданням преференцій могутнім гравцям ринку; проблеми законодавчо-нормативного характеру; низький рівень дохідності праці і недостатня купівельна спроможність населення та ємність ринків агропродукції; незадовільний інвестиційний клімат та інноваційна політика; нестабільність виділення бюджетних коштів на державну підтримку та непрозорість механізмів їх розподілу; фінансування аграрного сектору за залишковим принципом із несвочасним надходженням коштів; нееквівалентність міжгалузевого обміну і диспаритет цін, відсутність в аграрних господарів достатнього обсягу власних обігових коштів.

Поряд з цим потрібно зазначити, що у ринкових умовах держава як інститут забезпечення розвитку суспільства створює умови, встановлює інституціональні традиції, які регулюють економічну діяльність. Остання ж формує підвалини національної продовольчої безпеки, тому ключовим питанням політики регулювання є забезпечення економічного інтересу господарювання. Орієнтиром забезпечення вирішення цієї проблеми повинна стати розбудова системи економічних відносин у напрямі утвердження еквівалентності обміну. Таким чином,

одним із головних інститутів формування ефективності аграрного ринку є ціна як основа забезпечення економічного інтересу, дохідності діяльності суб'єктів ринкових відносин.

Інституціональні умови ціноутворення, тобто сукупність правил, норм, традицій, які впливають на ціну, є факторами її формування, а значить визначають ефективність аграрного ринку. Відомо з практики, що у вітчизняному аграрному секторі мають місце значні проблеми ціноутворення, які, на нашу думку, за природою інституціональні. Неєфективність ціноутворення на сільськогосподарську продукцію виражена у нерациональному розподілі вартостей, а відносно продовольства – у інфляційному підвищенні ціни, що змушує споживача понад 50 % бюджету витратити на купівлю продовольчих товарів.

У національній аграрній сфері вже давно сформувався стійкий антивідтворювальний тип виробництва з відсутністю адекватних дій по модернізації господарського укладу (запровадження інноваційних технологічних рішень). Матеріаломісткість сільськогосподарського виробництва досить висока як у натуральному, так і вартісному вираженні, що за існуючої динаміки зростання цін на "витратні" матеріали примушує виробників виставляти запит на вищу ціну. Це в свою чергу вказує на те, що підвищилася трудомісткість виробництва через технологічний застій й катастрофічну зношеність матеріально-технічної бази. Об'єктивно-вірним буде висновок – інфляційне зростання цін на продовольство має затратно-структурний характер. За ситуації, коли рівень продуктивної праці низький, підвищення цін зумовлено зростанням вартості затрат. Вартість факторів, закладених у собівартість сільськогосподарської продукції, щороку зростає.

Критеріальна модель оцінки ефективності інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку як структурованої економіко-соціальної системи повинна ґрунтуватися на сукупності взаємоузгоджених показників статистичного і динамічного змісту. До статичних ми відносимо рівень задоволення потреб споживача і рівень дохідності агровиробництва. До динамічних: – інституціональні складники функціонального змісту (функції ринку і державна регуляторна політика); традиційно-усталені стереотипи національного економічного і соціального буття; інфраструктурні інститути; споживчі потреби і ємність ринку.

Український селянин живе і господарює в інституціональних умовах невизначеності, адже не створено підґрунтя для реального переходу соціо-економічного буття до принципів взаємної відповідальності, продовжується трансформація і невизначеність. До цього також потрібно додати особливості культури і ментальності, які притаманні жителям села й індивідам, зайнятим в аграрній сфері виробництва. Все це потрібно враховувати при розбудові інституційних параметрів сприяння мінімізації негативів трансформацій та переходу до моделі сталого розвитку. Означена категорія досить часто вживається нами у даному дослідженні тому, що ми вважаємо перехід до сталого розвитку аграрної сфери визначальним, головним принципом забезпечення добробуту селянина, а це можливо лише за певних інституціональних умов. Не можна не констатувати, що в національній аграрній сфері сформувався феномен економічної культури, в основі якої притаманні лише українській аграрній дійсності економічні та соціальні інститути.

Інституціональний розвиток системи і механізмів регулювання аграрного ринку є базовим для забезпечення ефективності подальших трансформацій національної господарської системи. Для України характерне запозичення інституцій та інститутів, які не завжди успішно адаптуються до вітчизняних реалій. Проблема полягає у неприйнятті українською дійсністю навіть на перший погляд «знайомих» інститутів, таких як, наприклад, кооперація, колективні форми господарювання на землі та інші. Причина у консервативному підході селянина до побудови власної поведінки, тривалому відчуженні від власності, зневірі у перспективності розвитку, особливо щодо економічного інтересу.

Інституціональна система розвитку та регулювання аграрного ринку є запорукою його ефективності у частині формування конкурентоспроможного сільського господарства, здатного гарантувати національну продовольчу безпеку високого рівня. Тому мета інституціонального забезпечення концентрує зусилля держави навколо цілого ряду невирішених завдань мікро, мезо-, макрорівня аграрної структури. Такими завданнями є базисні і похідні, які ми виокремлюємо, виходячи із методології розподілу інститутів. Базисними завданнями є формування і розбудова: ефективного інституту праці – розбудова ринково-конкурентного підходу до мотивації працівників агропідприємств, врахування економічного вкладу селянина-працівника при розподілі доходів від праці; дієвого інституту власності – становлення ефективного власника на селі і структуризація за формами власності існуючих організаційно-правових форм підприємств за рахунок селекції ринком дієздатності їх функціонування у конкурентному середовищі; прогнозованого і цілеспрямованого інституту управління – за рахунок утворення стійких, прогнозованих і взаємовигідних правил гри, пропагованих в системі реалізації державної політики щодо розвитку–регулювання ринку, підприємств і людини-працівника; інституту влади, прогнозованого і застосовуваного в межах компетенцій на всіх рівнях ієрархій, які необхідні для дій в межах дотримання заходів ринку, здійснення стимулюючо-підтримувального регулювання агрогосподарської системи.

Похідними завданнями у розбудові інституціональної системи розвитку та регулювання ринку вважаємо наступні: формування ефективного інституту аграрного ринку як комплексу відносин, норм, інституцій (правил) та організаційно-господарських утворень; удосконалення інституту ціни з позиції створення еквівалентного механізму ціноутворення, який дозволить забезпечити наближення доходів агровиробників до рівня відтворення вкладених у виробництво активів, справедливий розподіл питомої ваги в ціні кінцевого продукту (продовольства) частки учасників технологічного ланцюга; розвиток інституту організації і підприємництва шляхом удосконалення інституцій, норм у напрямі формування рівноконкурентних умов господарювання для усіх організаційно-правових структур незалежно від розмірів; розвиток інституту конкуренції і конкурентоспроможності за рахунок обмеження монополізму щодо каналів реалізації сільськогосподарської продукції, усунення бар'єрів входження на ринок дрібних товаровиробників через механізм кооперування; розвиток інституту маркетингу в аспекті становлення маркетингових традицій ринкового змісту на

аграрних підприємствах і розбудови ефективних каналів збуту продукції, особливо на зовнішні ринки; розвиток ринкової інфраструктури (як системи спеціалізованих інфраструктурних одиниць (інститутів)) в частині удосконалення існуючих і формування нових організацій, наприклад, оптових ринків; розвиток інституту соціального капіталу за рахунок створення мікроклімату взаємної довіри на галузевому і міжгалузевому рівнях, подолання опортуністичних проявів і байдужості селянина (і держави в окремих випадках) до проблем аграрного соціуму; створення системи ефективних саморегульованих організацій у формі кооперативних структур, професійних та міжпрофесійних об'єднань захисту прав; удосконалення державних інститутів в частині зниження рівня адміністрування ринків і посилення регулятивних впливів у напрямі підтримки агрогосподарських структурних одиниць.

Інституціональне забезпечення розвитку аграрного ринку і, як наслідок, формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва передбачає розбудову дієвої нормативно-правової бази розвитку-регулювання галузі на мікро-, мезо-, макрорівні і створення механізму дотримання агентами ринку її постулатів; розвиток ринкових інститутів як базисних, так і похідних.

Регулювання аграрного ринку в частині інституціонального забезпечення повинно враховувати національні особливості, але головний принцип – ефективне поєднання державних і ринкових інститутів, механізмів.

Для вітчизняної аграрної дійсності базовими завданнями у короткостроковому періоді вважаємо: становлення конкурентоспроможного в глобальному економічному просторі сільськогосподарського виробництва як запоруки перспективного розвитку аграрної сфери; формування дієвих ринкових інститутів державного регулювання і саморегулювання ринку, зокрема економічних і правових; створення стабільних і прогнозованих умов для підвищення доходів людей, які живуть і працюють на землі, зокрема в частині розбудови еквівалентного механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію (за рахунок створення умов забезпечення прибутковості авансованого у виробництво капіталу не нижче середнього рівня по економіці держави, що закріплено законодавчо); зниження рівня затратності аграрних виробництв і підвищення цінової конкурентоспроможності та питомої ваги доходів агровиробників у ціні продовольчих товарів; формування правових інститутів розбудови ринку землі і завершення аграрної реформи; створення професійних і міжнародних об'єднань в аграрній сфері як інститутів захисту прав сільських товаровиробників, зокрема в частині розподілу доходів і розбудови аграрної політики.

Визначальними принципами у цьому аспекті проблем є: цілеспрямований протекціонізм з боку держави у реалізації програм розвитку села і аграрного ринку та контроль за їх виконанням, особливо в частині дотримання законів, використання державних фінансів; створення конкурентних ринкових і підтримуваних державою умов для забезпечення еквівалентності міжгалузевого обміну через механізм застосування еквівалентних (індикативних) цін на сільськогосподарську продукцію-сировину; стимулювання розвитку інституту кооперації, особливо кредитної і обслуговуючої тощо.

Вважаємо, що ринок повинен регулюватися державою, держава як найбільш впливовий інститут повинна виступати активним учасником ринкових відносин, а також протекціоністом і арбітром. Механізм регулювання аграрного ринку може бути дієвим і ефективним лише за умови оптимального поєднання державних та ринкових інституцій й інститутів. Це означає використання саморегулювальних можливостей ринку в поєднанні з необхідним державним втручанням в ринковий процес. Інституціональну систему регулювання складають ринкові інститути і інституції, тобто конкуренція, балансування попиту – пропозиції, ціновий механізм, підприємництво, кооперація тощо, а також державні установи, представницькі органи, об'єднання виробників, інфраструктурні утворення, нормативно-правові акти. Саме з цього потрібно виходити у розбудові методології, практики і національної інституціональної системи регулювання аграрного ринку.

Таким чином, виходячи з того, що економічна система вітчизняного аграрного ринку потребує ефективного регулювання, в основі якого дієві інституції, інститути та механізми, потрібно зосередити увагу на економічному і правовому сегменті проблеми в частині його удосконалення й адаптації до існуючих інституціональних реалій.

Формування інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку в Україні повинно здійснюватися у фарватері необхідності обов'язкового поступового усунення інституціональних «провалів» і неузгоджень й спрямовуватися на:

1) підвищення рівня соціально-економічного розвитку села і сільських територій за рахунок: сприяння зростанню доходності сільськогосподарської праці; розвитку соціальної інфраструктури; формування ефективної прозорої системи агробізнесу; формування соціального капіталу і утвердження кооперативних принципів соціально-економічних відносин у сфері обслуговування;

2) становлення конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва і аграрного підприємництва, що є основою стабільної продовольчої безпеки, за рахунок: утвердження ринкових інституцій та інститутів, прийнятних для національного агровиробника; завершення реформаційних процесів в частині формування ринку землі та її капіталізації; зниження затратності та підвищення техніко-технологічної оснащеності галузі, особливо тваринництва; врахування інтересів виробників при формуванні програм підтримки, особливо дрібнотоварних; формування розгалуженої ринкової інфраструктури і організованого аграрного ринку; диференціації державного регулювання аграрних ринків за персоналізованим підходом;

3) поліпшення екологічної складової агроекономіки, а саме: сприяння розвитку органічного землеробства; оптимізація структури посівних площ за рахунок впровадження науково-обґрунтованих сівозмін; запровадження ресурсозберігаючих технологій.

Загалом розвиток аграрного ринку в умовах сучасності вимагає виваженого підходу до розбудови інституціональної моделі регулювання. Тому інституціональна, тобто еволюційна трансформація системи ринкових і державних механізмів регулювання взаємовідносин економічних агентів

аграрного ринку вважається нами головним фактором успіху. Саме таку гіпотезу ми вкладаємо в основу концептуальних положень формування інституцій і механізмів регулювання ринку.

Висновки. На наше переконання, інституціональна парадигма сприяння розвитку ефективного аграрно-продовольчого ринку у контексті розбудови політики регулювання, інституційного забезпечення повинна передбачати: обмеження адміністрування ринків виключно ситуаціями, які загрожують продовольчій безпеці нації; врахування інтересів споживачів і виробників в однаковому обсязі; оптимізацію ринкової інфраструктури; сприяння активізації процесів кооперування; удосконалення системи прогнозування ринків, моніторингу; підвищення ефективності біржової системи; законодавче врегулювання функцій ринкових і державних інститутів. Загалом трансформації аграрного сектору підтвердили необхідність вибору моделі, яка б відповідала національним особливостям розвитку ринку, суспільному вибору, а головне – інституціональним особливостям господарювання. Достовірність такого висновку підтверджена часом і включає багато аспектів, але ми зосередили увагу, на наше переконання, на найбільш важливому – інституціях та механізмах регулювання аграрного ринку.

Список використаних джерел

1. Геєць В.М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. - №6. – С. 32.
2. Загурський О.М. Інституціональний капітал аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / О.М. Загурський // Фінанси України. - 2013. - №6. - С. 79-90.
3. Івашина О. Ф. Інституціоналізація економічного розвитку [монографія] / Івашина О. Ф. – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2009. – 284 с.
4. Калетнік Г.М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки / Г.М. Калетнік // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. - №1. – С. 3-15.
5. Кваша С.М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2013. - №8. – С. 12-21.
6. Кириленко І.Г. Структурні реформи на селі: світовий досвід, українські реалії / І.Г. Кириленко, В.Є. Івченко // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 5-11.
7. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер. – М. : Наука, 2004. – 240 с.
8. Коуз Р.Г. Природа фирмы / Р.Г. Коуз // В сб. Вехи экономической мысли / Сост. и общ. ред. В.М. Гальперина. – Т. 2: Теория фирмы. – СПб.: Экономическая школа, 2000. – С. 11-32.
9. Лопатинський Ю.М. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах : [монографія] / Ю.М. Лопатинський, В.І. Кифяк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 248 с.
10. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України : [монографія] / О.О. Мороз – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2006. – 438 с.

11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики: [пер. с англ. А.Н. Нестеренко] / Д. Норт – М.: “Начала”, 1997. – 192 с.
12. Носова О.В. Институційні суперечності перехідної економіки / О.В. Носова // Економічна теорія. – 2004. - №3. – С. 52 – 60.
13. Онегіна В.М. Институційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС / В.М. Онегіна, Н.В. Шибяєва // Економіка АПК. – 2016. – № 1. – С. 18-24.
14. Осташко Т.О. Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку / Т.О. Осташко – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 56 с.
15. Прутська О.О. Сільське господарство США: висновки для України: Монографія / О.О. Прутська. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – 160 с.
16. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектора економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. - №10. – С. 3 – 10.
17. Ходжосон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории: [пер. с англ.] / Дж. Ходжосон – М.: Дело, 2003. – 464 с.
18. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак / Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.
19. Commons J.R. Institutional Economics // American Economic Review/ – V.21. – 1931. – pp. 68-657. – <http://www.socserv2.socsci.mcmaster.ca>

Список використаних джерел в транслітерації / References

1. Heyets' V.M. Instytutsiyni peretvorenniya i suspil'nyy rozvytok / V.M. Heyets' // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2005. - #6. – S. 32.
2. Zahurs'kyu O.M. Instytutsional'nyy kapital ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Elektronnyy resurs] / O.M. Zahurs'kyu // Finansy Ukrayiny. - 2013. - #6. - S. 79-90.
3. Ivashyna O. F. Instytutsionalizatsiya ekonomichnoho rozvytku [monohrafiya] / Ivashyna O. F. – Dnipropetrovs'k : Nauka ta osvita, 2009. – 284 s.
4. Kaletnik H.M. Stratehiko-instytutsiyni zasady efektyvnosti vykorystannya potentsialu ahrarnoho sektoru ekonomiky / H.M. Kaletnik // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky. – 2015. - #1. – S. 3-15.
5. Kvasha S.M. Metodolohichnyy bazys pryunyattya suspil'nykh rishen' v ahrarniy politytsi / S.M. Kvasha // Ekonomika APK. – 2013. - #8. – S. 12-21.
6. Kyrylenko I.H. Strukturni reformy na seli: svitovyy dosvid, ukrayins'ki realiyi / I.H. Kyrylenko, V.Ye. Ivchenko // Ekonomika APK. – 2016. – # 2. – S. 5-11.
7. Kleyner H.B. Эволюция институтыональных систем / H.B. Kleyner. – М. : Nauka, 2004. – 240 s.
8. Kouz R.G. Priroda firmy / R.G. Kouz // V sb. Vekhi ehkonomicheskoy mysli / Sost. i obshch. red. V.M. Gal'perina. – T. 2: Teoriya firmy. – SPb.: EHkonomicheskaya shkola, 2000. – S. 11-32.

9. Lopatyns'kyy Yu.M. Rozvytok ahrarnoho sektora natsional'noyi ekonomiky na instytutsiynykh zasadakh : [monohrafiya] / Yu.M. Lopatyns'kyy, V.I. Kyfyak. – Chernivtsi : Chernivets'kyy nats. un-t, 2014. – 248 s.
10. Moroz O.O. Instytutsional'na systema ahrarnoyi ekonomiky Ukrainy : [monohrafiya] / O.O. Moroz – Vinnytsya : UNIVERSUM – Vinnytsya, 2006. – 438s.
11. Nort D. Instytut, institucional'nye izmeneniya i funkcionirovanie ehkonomiki: [per. s angl. A.N. Nesterenko] / D. Nort – M.: “Nachala”, 1997. – 192 s.
12. Nosova O.V. Instytutsiyni superechnosti perekhidnoyi ekonomiky /O.V. Nosova // Ekonomichna teoriya. – 2004. - #3. – S. 52 – 60.
13. Onehina V.M. Instytutsiyna osnova ahrarnoyi polityky: ukrayins'ki realiyi y dosvid SShA ta YeS / V.M. Onehina, N.V. Shybayeva // Ekonomika APK. – 2016. – # 1. – S. 18-24.
14. Ostashko T.O. Strukturno-instytutsiynyy analiz ahrarnoho rynku / T.O. Ostashko – K.: In-t ekonomiky ta prohnozuvannya, 2006. – 56 s.
15. Prut's'ka O.O. Sil's'ke hospodarstvo SShA: vysnovky dlya Ukrainy: Monohrafiya / O.O. Prut's'ka. – Vinnytsya: TOV «Firma «Planer», 2012. – 160 s.
16. Sabluk P.T. Rozvytok instytutsiy udoskonalennya mekhanizmu reformuvannya ahrarnoho sektora ekonomiky / P.T. Sabluk // Ekonomika APK. – 2010. - #10. – S. 3 – 10.
17. Hodzhoson Dzh. EHkonomicheskaya teoriya i instytuty: Manifest sovremennoj institucional'noj ehkonomicheskoy teo- rii: [per. s angl.] / Dzh. Hodzhoson – M.: Delo, 2003. – 464 s.
18. Shpychak O.M. Ekonomichni mekhanizmy derzhavnoho rehulyuvannya rynkiv sil's'kohospodars'koyi produktsiyi ta yikh problemy / O.M. Shpychak / Ekonomika APK. – 2011. – # 2. – S. 150-155.
19. Commons J.R. Institutional Economics // American Economic Review/ – V.21. – 1931. – rr. 68-657. – <http://www.socserv2.socsci.mcmaster.ca>

ANNOTATION

INSTITUTIONS AND MECHANISMS OF REGULATION OF AGRARIAN MARKET: theoretical and practical assessment of functioning

***SHPYKULIAK Oleksandr**, Doctor of Economic Sciences, professor,
professor of the Administrative Management and Alternative Energy Sources
Department
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

Theoretical and practical assessment of functioning institutions and mechanisms of regulation of the agrarian market is carried out. Peculiarities of the institutionalization of the market economic order with the objective identification of institutional norms, rules and traditions of economic management system in terms of organizational and economic transformation and long transitiveness economy are determined. Aspects of the formation and development of the institutional system of the agrarian market with the definition of the specific national model identical mechanism of state regulation are examined.

Institutional conditions, problems and results of development and regulation of the agrarian market in Ukraine, as well as functional and role characteristics of institutions and mechanisms for implementing regulatory policy are characterized.

Key words: institutions, mechanisms, agrarian market, regulation, regulatory policy.

Tabl. 1. Figure 2. Lit. 19.

**АННОТАЦИЯ
ИНСТИТУЦИИ И МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРАРНЫХ
РЫНКОВ: ТЕОРЕТИКО- ПРАКТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ**

ШПИКУЛЯК Александр Григорьевич, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница)

Осуществлена теоретико-практическая оценка функционирования институций и механизмов регулирования аграрного рынка. Определены особенности институционализации рыночного хозяйственного порядка с предметной идентификацией институциональных норм, правил, традиций управления экономическими процессами в условиях системных организационно-экономических трансформаций и продолжительной транзитивности экономики. Очерчены аспекты формирования и развития институциональной системы аграрного рынка с определением специфики национально-идентичной модели механизма государственного регулирования. Дана характеристика институциональным условиям, проблемам и результатам развития, а также регулирования аграрного рынка в Украине, механизмам осуществления регуляторной политики.

Ключевые слова: институции, механизмы, аграрный рынок, регулирование, регуляторная политика.

Табл. 1. Рис. 2. Лит. 19.

Інформація про автора

ШПИКУЛЯК Олександр Григорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: spikuliak@ukr.net).

SHPIKULIAK Oleksandr – Doctor of Economic Sciences, professor, professor of the Administrative Management and Alternative Energy Sources Department (21008, Vinnytsia, Sonyachna Str. 3, e-mail: spikuliak@ukr.net).

ШПИКУЛЯК Александр Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: spikuliak@ukr.net).

Стаття надійшла до редакції 16 лютого 2016 року

